

Kdo so Švedi?

Od pradavnine do Vikingov.

Pradomovina Švedov je Uppsala, kot kažejo genske raziskave. Prebivalci tukaj so najbolj podobni povprečnemu Švedu. Vendar, le počasi v klance, kot rečejo Švedi. To »resnico« je komaj še mogoče braniti celo na tem zgodovinskem mestu, v Uppsali, 70 km severozahodno od Stockholma. Resnica je namreč, da so Švedi precej heterogena družina Evropejcev, ki so počasi in vztrajno že pred deset tisoč leti sledili topljenju kontinentalnega ledu iz juga proti severu. V tisočletjih zatem so se mešali s prišleki iz kontinenta ki so prihajali iz zahoda, juga in vzhoda. Sven in Agneta iz Uppsale nosita v svojih telesih genske sledove prednikov Germanov iz severovzhoda, severozahodnih Slovanov in celo kanček krvi iz alpsko-jadranskega sveta. Sledi človeka iz kamene dobe so našli tudi na zahodni obali Švedske, ta naj bi bil danes star že okroglih devet tisoč let. Tudi na severovzhodni obali so sledi ljudi iz mezolitika - ostanki bivališč verjetno lovcev na severne jelene.

V času neolitika (4000-1700 p.n.š.) je poznana kultura megalitskih monumentov (velikih kamnitih grobov) in lijakastih posod, ki je prišla v Skandinavijo iz kontinentalne Evrope.

V tem obdobju sledimo prehodu iz kulture lovcev in zbiralcev v čas poljedelcev in močno povečanih kontaktov z ljudmi na kontinentu.

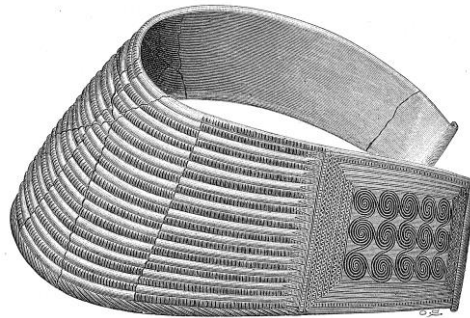
Ko so ljudje na Bližnjem vzhodu in v delih južne Evrope pred pet tisoč leti že vihteli bronaste sekire, je bila Skandinavija še v kameni dobi. Čas bronaste kulture je s trgovanjem sem prišel približno 1700 let pred našim štetjem. To je bil tudi čas kamnitih ladij, s katerimi naj bi se pokojni selili v svoja večna bivališča.

Dokumenti tega časa so vklesane poslikave od ledu izlizanih skal. Te prikazujejo drevake, ljudi in njihova opravila, lovce in živali.

Vklesana podoba iz bronaste periode

Bronasta ovratnica

Šele v prehodu v čas našega štetja lahko v Skandinaviji govorimo o dobi železa. Arheološke najdbe iz tega obdobja so izredno redke, čeprav se ljudje različnih kultur srečujejo vse pogosteje. Tako rimski popotnik Tacidus v svojem delu Germania leta 98 poroča o plemenu Svionov (Svear) na severu, predhodnikih Švedov.

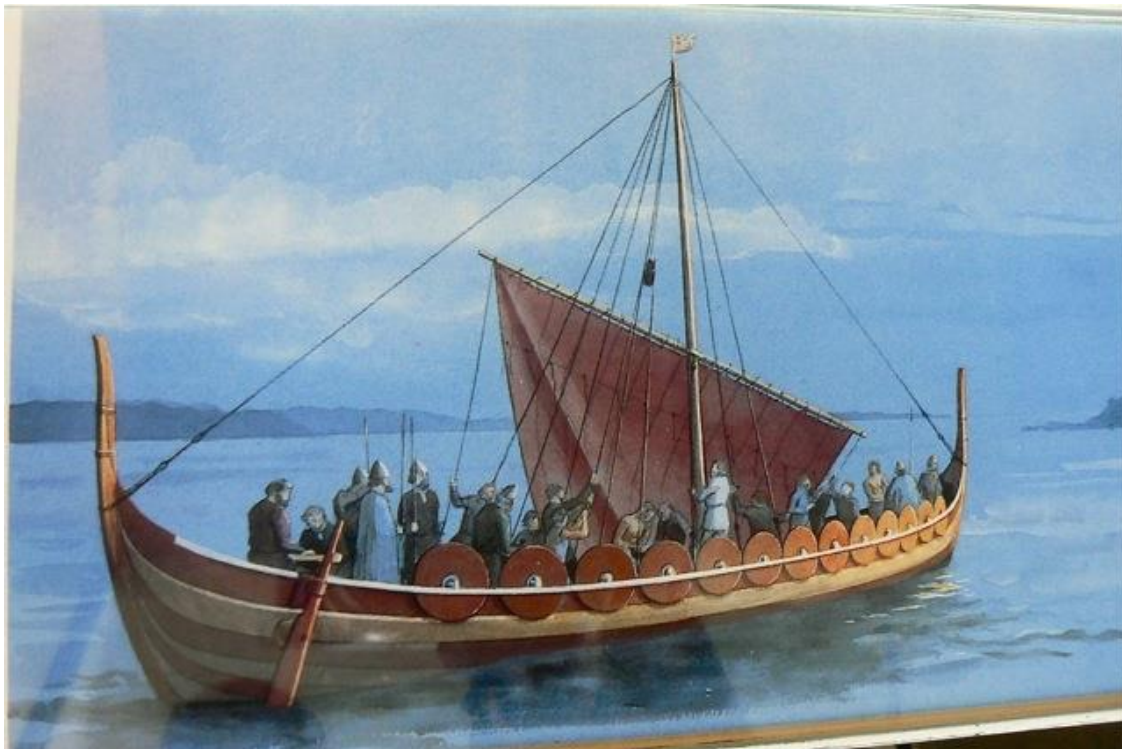
Pokojnike so pokopavali v žarnih grobovih, svoje veljake, kralje, pa tudi pod mogočnimi kopami. Iz časa preseljevanja narodov, okrog leta 500, so poznane predvsem kope v Stari Uppsali, kjer naj bi bili shranjeni trije kralji plemena Svear - Aldis, Aun in Egil. Verjetno je, da so v času selitev plemenske skupine Germanov dosegle tudi Švedsko, zgodovinskih dokazov zato pa še niso našli.

Veliko več pa je materialnih dokazov, da so člani plemena Svear imeli izmenjavo tudi z narodi daleč od Skandinavije. Na otoku Helgö, v jezeru Mälaren pri Stockholmu, so našli v naselju, ki je živelo v letih 200 do 800 predmete iz daljnih krajev, Rima, Bizanca, Ravene in Irske.

Birka, na sosednjem otoku Björkö, je bila v času Vikingov (v letih od 700 do 1100) veliko trgovsko središče plemena Svear, ki je trgovalo z vso Evropo. Krzno, jantar, železo in rogovje so menjali za srebrnike, ki so jih predelali v nakit in postali zelo premožni. Sem je prišel tudi Ansgar, benediktinski menih iz Francije, ki je poganskim Vikingom, v istem času kot Ciril in Metod Slovencem v Panoniji, prinesel krščanstvo.

Vikingi na zahodu in jugu Skandinavije so s svojimi velikimi ladjami ropali in se naseljevali v zahodnih pokrajinah, tako v Angliji, na Irskem in v Normandiji. Vikingi na vzhodu Švedske pa so se usmerili na vzhod in po ruskih rekah z manjšimi posadkami dosegli Črno morje in Bizanc.

Formiranje švedske države

Deseto stoletje je čas vrhunca in počasnega zatona Vikingov. Krščanstvo je od 11. stoletja naprej, počasi (trajalo je kar nekaj sto let), od juga proti severu, izrinilo poganstvo. Samostojna nadškofija v Uppsali je bila proglašena leta 1164. V naslednjih dveh stoletjih je Švedska po sledovih katolicizma dobivala oblike srednjeveške družbe, organizirane v škofije in župnije, suženjstvo iz časa Vikingov je izginilo, vpeljan je bil cerkveni davek desetina, samostani so prinašali nova znanja, latinsko pisavo in zakone.

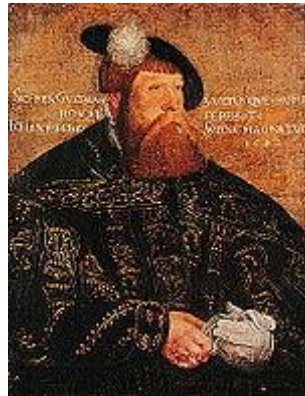
Kralj je lahko izvajal svojo avtoriteto le na omejenem delu svojega teritorija, največkrat le tam, kjer je trenutno živel. Država je bila v dvanajstem in tja do štirinajstega stoletja šele v nastajanju. Vzhodni del kraljestva, današnja Finska, ki je bila še bolj oddaljena od centra moči, se je zato šele kasneje integrirala v civilno in cerkveno ureditev države. Kdaj in na kakšen način je Finska postala švedska pokrajina, je še nejasno. Švedska kolonizacija, ki je trajala dvesto let, od dvanajstega stoletja naprej, najprej s kolonizacijo obalnih delov Finske, kasneje pa tudi z nasilnim pokristjanjevanjem prebivalcev v notranjosti pokrajine. Prav cerkev je igrala glavno vlogo v procesu integriranja Finske v švedske državne strukture. Formiranje finskega naroda je na osnovi lastnega jezika nastalo šele po letu 1809, ko je ta del švedskega kraljestva po izgubljeni vojni prišel pod oblast carske Rusije, kot Velika vojvodina Finska.

Konec 14. stoletja so Danska, Norveška in Švedska ustanovile unijo imenovano po mestu Kalmar na jugovzhodu Švedske. Unija je bila precej šibka personalna unija, ki je s prihodom Gustava Wasa na švedski prestol leta 1523 končno razpadla. Unija med Dansko in Norveško pa je trajala vse do leta

1814, ko je Švedska, po predaji Finske ruskemu imperiju, prisilila Dansko, da odstopi Norveško brez Islandije, Grenlandije in Ferskih otokov švedskemu kraljestvu.

Švedsko-norveško unijo je spremljalo veliko nesoglasij. Unija je preživela 90 let, le zaradi nevarnosti, ki je izhajala iz imperialistične sosede Rusije. Ko je Rusija leta 1905 vojno z Japonsko izgubila, je Norveška po pogajanju izstopila iz Švedsko-norveške unije.

Kralj Gustav Vasa je leta 1524 imenoval protestanta Olaus Petrija za duhovnika v stockholmski stolni cerkvi. Le ta je dve leti kasneje izdal Novi Testament v švedskem jeziku.

Gustav Vasa, švedski kralj je bil 37 let in 115 dni

Kralj je Švedsko leta 1527 tudi uradno priključil k protestantski cerkvi in z radikalnimi ukrepi uveljavil protestantizem kot edino državno cerkev.

Čas Velike Švedske in njen padec

Tridesetletna verska vojna, ki je divjala na tleh Nemčije in Češke, je bila predvsem boj za prevlado. Vanj so se leta 1630 vključili tudi Švedi in v 18 letih bojevanja v Evropi in po koncu vojne pustolovščine utrdili svoj položaj kot vodilna sila okrog Baltika. Njihov kralj, Gustav II. Adolf, je v bitki pri Lützen leta 1632 padel, vojna pa se je nadaljeval pod novim vodstvom vse do leta 1648. Velika Švedska je bila ves čas obstoja negotova, šibko povezana država okrog Baltika, ki je v nordijskih vojnah, tudi zaradi šibke materialne baze in maloštevilnega prebivalstva, vse bolj izgubljala svojo evropsko pozicijo. Ko je v veliki nordijski vojni na Norveškem leta 1718 padel tudi kralj Karl XII., se je obdobje Velike Švedske tudi končala.

Politična moč v rokah kralja se je občutno zmanjšala, pristojnosti parlamenta, ki ga je sestavljalo plemstvo, duhovništvo, meščanstvo in kmetje, pa so se povečale. V tem času, med leti 1718 in 1772, je čez Švedsko zavel nov veter, duh svoboščin, zanimanja za ekonomijo, prosvetljenost in literaturo. Danes svetovno znana imena, kot botanik Carl von Linné, kemik Carl Wilhelm Scheele in astronom Anders Celsius, so bili sinovi tega obdobja. Osnovana je bila tudi pomembna trgovska »Švedska Vzhodnoindijska družba«, ki je skupaj s tradicionalnim izvozom železa močno povečala zunanjo trgovino.

Gustav III. je zasedel švedski prestol leta 1771. Vodenje države je prevzel odločno in samovoljno. Plemstvu je odvzel velik del privilegijev in si s tem nakopal močno opozicijo. Njegovo ime in čas sta

zaznamovala kulturna rast Švedske in nastanek posebnega »gustavianskega« stila. Bil je ustanovitelj Švedske akademije leta 1786 po vzoru francoske Académie Française, dežele, ki jo je videl kot svoj ideal. Zgodba iz Verdijeve opere Ples v maskah je pripoved dogodkov povezanih z atentatom na Gustava III. v stockholmski operi leta 1792. Kralj je bil hudo ranjen in je nekaj dni kasneje za posledicami ran umrl.

Prestolonaslednik Gustav IV. Adolf je v zgodovino zapisan kot tisti monarh, ki je v vojni proti Rusiji leta 1809 izgubil celotni vzhodni del države, to je današnje Finske. Finska je bila več kot 600 let integriran del kraljevine Švedske in je zato delila usodo ljudstva na zahodu kot na vzhodu države.

Pod Napoleonovim pritiskom je Danska morala razpustiti staro unijo z Norveško in po njegovi volji leta 1814 skleniti unijo s Švedsko. Ker pa so Norvežani hoteli samostojnost, je novoizvoljeni prestolonaslednik Karl XIV. Johan posredoval z vojsko in tako uspel skleniti pogodbo.

Karl XIV. Johan (Jean Baptiste Bernadotte)

Za prestolonaslednika je bil izvoljen Napoleonov maršal Jean Baptiste Bernadotte, ki je postal švedski kralj leta 1814. Po njegovi smrti, trideset let kasneje, se je Švedska iz tradicionalne poljedelske dežele začela spreminjati v industrijsko družbo in je postavila osnove demokratične ureditve. Nastala so velika in še danes svetovno znana podjetja kot so SKF, Ericsson, Nobels Nitroglycerin Aktiebolag, Bofors, Asea in železornarstvo v severni Švedski.

Odnos med Švedsko in Norveško je bil napet in konflikten. Norveška se je ob koncu 19. stoletja hitro razvijala, deželi sta se vse bolj oddaljevali ena od druge in ko je Norveška zahtevala enakopravnost tudi v zunanji politiki, v kar pa Švedska ni hotela privoliti, se je norveški parlament leta 1905 odločil za izstop iz unije.

Zmaga demokracije

Proti koncu devetnajstega stoletja se je pod vodstvom socialdemokratov in liberalcev močno okrepilo gibanje za splošno volilno pravico pod geslom »en mož, en glas, ena puška«. Volilna pravica za moške je bila uzakonjena leta 1907, za ženske pa šele 1919. Liberalci so tik pred prvo svetovno vojno zahtevali manj denarja za vojsko in več za socialne projekte, zahtevo ki

jo je kralj Gustav V. zavrnil. V krizi, ki je sledila, je bila kralju odvzeta pravica do samostojnega političnega odločanja. Demokracija je dokončno zmagala.

V prvi svetovni vojni so se Švedska, Danska in Norveška odločile ostati nevtralne med v vojno vpletenimi državami. Švedska je celo zavrnila vojaško pomoč v orožju finskim »belim«, ki so se v državljanski vojni 1917 leta borili proti »rdečim«. Po zmagi »belih« in ruskem priznanju finske samostojnosti, so se odnosi s Finsko zato močno poslabšali.

V času med prvo svetovno vojno in koncem druge svetovne vojne je prebivalstvo narastlo za cel milijon in štelo leta 1947 že 6,8 milijonov prebivalcev. Tudi v drugi vojni je Švedska formalno ostala nevtralna. Vojskovanju se je izognila predvsem za ceno velikega popuščanja nacistični Nemčiji, zgodovinskim izkušnjam in spretnostim obnašanja v konfliktnih situacijah, kot tudi močni oborožitvi že pred začetkom vojne in med njo. Poznana je krilatica »en svensk tiger« (Šved molči), kar je pomenilo, da ljudje ne razkrivajo nezanesljivim osebam, kar vedo o obrambi države.

Plakat »en svensk tiger«

Po vojni je Švedska nadaljevala z urbanizacijo, s preseljevanjem ljudi iz podeželja v mesta in v industrijska središča. Če je bila pred drugo svetovno vojno to dežela odseljavanja, predvsem v Ameriko, se je selitveni tok usmeril proti Švedski. Najprej so prišli vojni begunci iz Baltika in vojne sirote iz Finske, v petdesetih in šestdesetih letih pa delovna sila iz Finske, Jugoslavije, Turčije, Italije in Grčije.

Povojna Švedska je bila povojna zgodba o uspehu. Med letoma 1945 in 1973 je bila glede na BDP ena od treh najbogatejših držav na svetu, pomanjkanje domače delovne sile je nadomestila z množičnim priseljevanjem iz Evrope, gradila je ogromno novih stanovanj in mestnih četrti v tako imenovanem milijonskem programu. Pospušeno je gradila infrastrukturo, čistilne naprave, programe za zaščito narave, vlagala je v izobrazbo in socialno varnost državljanov. Z naftno krizo leta 1973 so se končala rekordna leta in nove težave v kovinski industriji, lesarstvu, ladjarstvu in tekstilni industriji so krizo nadaljevale in poglobile.

V devetdesetih letih je Švedsko prizadela najprej finančna kriza in zatem je počil še nepremičninski balon, kot posledica sproščenega kreditnega trga. Država je reagirala tako,

da je radikalno zmanjšala javni sektor, skoraj sočasno pa se je močno povečalo priseljevanje tujcev. Vse to je vodilo v več kot 10-odstotno brezposelnost, ki se od takrat nikoli več ni približala časom pred krizo. V juliju 2014 je bilo brez dela blizu pol milijona ljudi, kar je okrog 9 odstotkov delovno sposobne populacije.

Razvrednotenje švedske krone je spodbudilo izvoz tako, da se je dežela proti koncu tisočletja izvlekla iz kriznega oklepa in da tudi kriza iz leta 2008 Švedsko ni prizadela več kot le zelo kratkoročno.

Pomembni dogodki zadnjih desetletij

1976 - socialna demokracija izgubi oblast prvič po 40 letih.

1986 - prvi politični umor. Predsednik vlade in voditelj socialdemokratov Olof Palme je ustreljen sredi Stockholma. Umor je še vedno nepojasnen.

1994 - septembra se potopi potniška ladja Estonia z 852 ljudmi na krovu, od tega je bila velika večina Švedov.

1995 - članstvo v Evropski uniji

2003 - umor zunanje ministrice Anne Lindh

2004 - v decembru je v cunamiju na Tajskem umrlo 534 švedskih državljanov